

Европейски съюз

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет

ДЕКОНСТРУКЦИЯ

1. РЕТОРИКА (Де Ман)

Лекция 6

Преподавател: гл. ас. д-р Дарин Тенев

Пол де Ман (1919-1983)

Пол де Ман също обръща специално внимание на езика, но при него реторическото измерение на езика е последната инстанция на разколебаване. Дерида не приема крайността на това схващане, но доколкото и Де Ман посочва как реториката води до неразрешимост, рушаща опозициите вътре/ вън, сетивно/ умопостижимо и т.н., двамата споделят обща изходна предпоставка.

Сред най-представителните за позицията на Де Ман текстове е “Семиология и реторика” (В: *Алегории на четенето*, прев. Д. Камбуров, София, 2000).

Семиология и реторика

За Де Ман лесното подминаване на въпроса за четенето и литературната форма, за да се заговори за автора, историческата реалност и други референти на произведенията, е нелегитимно.

Семиология и реторика

Структуралистите (които той нарича литературни семиолози) с тяхното внимание към текстовете, следователно, извършват нещо много важно – показват как “усетът за литературното измерение на езика бива като цяло изличаван, ако е налице некритична покорност пред авторитета на референцията” и опровергават “мита за съответствие между знак и референт”. В това е демистифициращата мощ на семиологията.

Семиология и реторика

Това, което семиологията обаче не проблематизира е безкритичната употреба на граматически структури в съвместителство с реторични.

Семиология и реторика

Само че дори примерът на реторичния въпрос е достатъчен, за да ни убеди в понякога твърде трудната съвместимост на граматика и реторика.

В един реторичен въпрос граматиката на въпроса показва, че има питане, но доколкото е реторичен, той тъкмо няма да пита.

Семиология и реторика

За Де Ман важното в случая ще е не дали има фигуративно, или пък пряко значение, а в самата неразрешимост кое от двете е. Тази неразрешимост е определяща за реторическото измерение на езика.

Семиология и реторика

Пол де Ман: “Съвършено ясна синтактична парадигма (въпросът) поражда изречение, имащо поне две значения, от които едното утвърждава, а другото отрича собствения си илокутивен модел. Работата не е в това, че просто има две значения, едно буквално, а другото фигуративно, и че ние трябва да решаваме кое от тези значения в тази ситуация конкретно е правилното.”

Семиология и реторика

Пол де Ман: “Грамматическият модел на въпроса става реторичен не когато имаме, от една страна, буквално значение и, от друга, фигуративно, а когато е станало невъзможно да се реши посредством граматически или други езикови средства кое от двете значения (а те могат да бъдат пределно несъвместими) взема връх.”

Семиология и реторика

Това измерение на неразрешимост Де Ман илюстрира със собственото си изказване: “Защото каква полза от питане, питам, когато не можем авторитетно да отсъдим дали един въпрос пита или не пита?”

Този въпрос ни показва собствената ни невъзможност да кажем дали пита (“питам”), или не (“каква полза от питане”).

Семиология и реторика

Един от примерите на Де Ман е с известния стих на Йейтс “Как можем различи танцьор от танц?” (от стихотворението “Сред учениците”). На пръв поглед това е въпрос, който не пита, а казва – танцьорът и танцът са едно. Само че опитът да се прочете буквално би отвел до идеята тъкмо за постоянното разминаване в привидното съвпадане на творец и творба и т.н.

Семиология и реторика

Де Ман казва, че според това второ четене “стихотворението отправя питане относно възможността да се проведат разграничения, които да ни предпазят от заблудата да отъждествяваме неща, които не могат да бъдат идентични.”

Семиология и реторика

Чрез реторичния въпрос читателят се среща с онова, което Де Ман нарича *реторизация на граматиката*. Реторизацията на граматиката ще е разкриването на полето на неразрешимост, което инак граматическите модели на семиолозите биха скривали.

Семиология и реторика

Само че в анализ на пасаж от *По следите на изгубеното време* на Марсел Пруст Пол де Ман показва, че е възможно и обратното движение, което той назовава *граматизация на реториката* и при което се разколебава през чисто синтагматични фигури заяввеният от творбата неин собствен реторически модел.

Семиология и реторика

Граматицията на реториката ще показва, че “текстът не прави, каквото проповядва”.

Тази теза може да се открие още при Дерида в *За граматологията*, където с деконструкцията на Русо е показано, как текстът на Русо извършва нещо различно от онова, което заявява, че извършва, като по този начин подкопава собствените си тези и собствената си реторическа стратегия.

Самодеконструиране на текстовете

В своя прочит на *За граматологията*, предложен в “Реторика на слепотата”, Пол де Ман обаче възразява на Дерида, че не критикът ще дойде отвън да извърши деконструкцията; самият текст вече се самодеконструира.

Самодеконструкция на текстовете

Тази теза предполага, че всеки текст е обърнат към себе си и говори и за себе си, коментира се. В това обръщане той отваря възможността за прочита, за четенето си, което е предварително вписано, без да е предопределено.

Дерида всъщност настоява на същото. В огледалното си движение текстовете вече са ни прочели. Но това е възможно само доколкото остават в неразрешимостта.

Самодеконструкция на текстовете

Ето как Де Ман описва нещата: “Четенето не е “наше” четене, доколкото то прибъгва единствено до езикови елементи, предложени от самия текст; разграничението между автор и читател е едно от лъжливите разграничения, които четенето прави очевидни. Деконструкцията не е нещо, което сме прибавили към текста; тя конституира текста поначало.”

Самодеконструкция на текстовете

Дали ще има реторизация на граматиката или граматизация на реториката, всеки път ще се сблъскваме с обръщането на текста към самия себе си и радикалното разколебаване на възможността за едно крайно, истинско тълкувание, което да даде сигурност на референциите и значенията.

Самодеконструкция на текстовете

Де Ман: “Литературният текст едновременно утвърждава и отрича авторитета на собствения си реторичен модел ... Поетическото писане е най-усъвършенстваният и рафиниран модел на деконструкция; като писане то може да се различава от критическия или изследователския дискурс по икономията на артикулацията си, но не и по вид.”

Реторика срещу реторика

Ако това е вярно, то все пак от няколкото реторически модели, които работят във всеки текст (и съвсем не само в литературните, които са привилигировани единствено поради това, че по ясно показват механизма), има винаги поне един модел, чиято стратегия е да скрие собствената му реторична направеност, изкуственост, недостатъчност. Критическият или дори свръхкритически потенциал на работата на Пол де Ман е в демистифицирането на подобни реторически модели, скриващи или отричащи работата на реториката.

Реторика срещу реторика

Подобни натурализиращи реторически стратегии са разкрити в анализите на Де Ман като почиващи най-често на *метафора* и *олицетворение*. Те функционират по начин, който позволява съществуването на една *естетическа идеология*, която създава илюзията за епистемологическа достъпност не само на текстовете, но и на неща като субект, история, литература и др.

Реторика срещу реторика

Метафората обичайно работи натурализиращо тъкмо като се скрива като метафора, момент, който е анализиран внимателно и от Дерида. В анализите на Де Ман “е”-то (в изрази като “съзнанието е”, “субектът е” и т.н.) почива върху едно “е като”, което едновременно го определя метафорично и скрива метафората.

Реторика срещу реторика

В “Епистемология на метафората” (от книгата *Естетическа идеология*) той пише: “Съзнанието “е” в степента, в която то “е като” своя друг в своята неспособност да бъде. ... Битието и идентичността са резултат от прилика, която не е в нещата, а е положена от акт на съзнанието, който като такъв може да бъде единствено словесен. И тъй като в този контекст да бъде словесен означава да позволява субституции, основани на илюзорни прилики (...), съзнанието, или субектът, е зентралната метафора, метафората на метафората.”

Реторика срещу реторика

Олицетворението от своя страна е свързано с антропоморфизма, който дори вече не функционира просто като троп, а по-скоро като “идентификация на нивото на субстанцията”.

В един важен текст от *Реторика на романтизма* Пол де Ман пише “Антропоморфизмът замразява безкрайната верига от тропологически трансформации и пропозиции в едно единствено твърдение или същност, което, като такова, изключва всички останали.” (“Антропоморфизъм и троп в лириката”)

Реторика срещу реторика

Въпреки че в споменатия текст Де Ман ще противопостави антропоморфизма на метафората, би трябвало да е станало ясно, че доколкото и в двата случая действа механизъм, който сякаш скрива реторическото измерение (или измерението на неразрешимостта) и легитимира неправомерни епистемологически ходове, съществува аналогия между метафора и антропоморфизъм.

Реторика срещу реторика

Сред всички реторически похвати има обаче поне два, които за Де Ман ясно указват тъкмо към разминаването, несъвпадението, разрива в единното значение. Това са *алегорията* и *иронията*.

Сега, в края на тази лекция те ще бъдат представени съвсем накратко.

Алегория и ирония

За разлика от символа, който предполага симултанност, прозирност и съвпадение между символ и символизирано, “в света на алегорията времето е изначалната конститутивна категория”, отношението между знак и значение е несигурно и разколебано, а така и вместо прозирността ще има непрозирност, и вместо единението – разединение.

Алегория и ирония

Връзката между алегория и ирония при Де Ман остава “имплицитна и по-скоро загадъчна”. Както казва Дерида обаче: “Все пак, тъкмо поради разединяващата функция, която споделят, алегорията и иронията сключват този своеобразен договор и всяка припомня другата.” (*Спомени за Пол де Ман*)

Алегория и ирония

Няма да е грешно да се каже, че при Де Ман всеки внимателен прочит успява да демистифицира реторико-идеологическите стратегии на текстовете – били те метафорични, антропоморфизиращи, метонимични или други – доколкото успява да проследи алегория и ирония в начините, по които произведението се обръща към себе си и се коментира, разкривайки винаги нови смисли и вечно разминавайки се с онова, което читателят си е мислил, че е.

Алегория и ирония

В “Реторика на темпоралността” Де Ман казва:

“Смисълът, конституиран от алегорическия знак може да се състои само в *повторението* (...) на предишен знак, с когото не може никога да съвпадне, тъй като в същността на този предишен знак е да бъде чиста предходност. ... алегорията обозначава на първо място дистанция по отношение на своя произход и, отказвайки се от носталгията и желанието за съвпадение, тя установява езика в празнотата на това времево различие.”

Алегория и ирония

Алегорията обикновено е схващана като последователна и разказвателна, но нейната форма само привидно подрежда в последователност, в строен разказ, тя “всъщност е унищожението на всяка последователност” и затова вечно е “съпротива на разбирането”. (“Паскаловата алегория на убеждаването”)

Алегория и ирония

Иронията, от своя страна, е похват, чиято цел е на първо място да разкрива несъвпадението, разминаването и затова “не се поддава на номинално или реално определение” (“Паскаловата алегория...”) и ни изправя пред невъзможността да отсъдим и решим веднъж завинаги относно смисъла.

Алегория и ирония

Пол де Ман: “Начинът да се спре иронията е чрез разбиране, чрез разбиране на иронията, разбиране на ироничния процес. Разбирането би ни позволило да контролираме иронията. Ала ако иронията винаги е за разбирането, ако иронията е винаги ирония на разбирането, ако залогът при иронията е винаги въпросът дали е възможно да се разбира или да не се разбира?” (“Понятието за ирония”)

Европейски съюз

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
Инвестира във вашето бъдеще!

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО, МЛАДЕЖТА И НАУКАТА

Схема BG051PO001-4.3.04

„Развитие на електронни форми на дистанционно обучение в системата на висшето образование“

Проект BG051PO001-4.3.04-002

Усъвършенстване и развитие на вътрешната система за електронна форма на дистанционно обучение във
Философски факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Този учебен ресурс е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз.